

11. George Orwell - 1984

Autor

- **Rodné jméno:** Eric Arthur Blair
- **Pseudonym:** George Orwell (zvolil podle řeky Orwell v Suffolku)
- **Narození:** 25. června 1903, Motihari, Britská Indie
- **Profesní dráha:**
 - **1922–1927:** Policista u Imperial Police v Barmě – přímá zkušenost s koloniální byrokracií a útlakem
 - **1936–1937:** Bojovník v občanské válce ve Španělsku na straně republikánů – zklamání z politických čistek
 - **1941–1943:** Rozhlasový úředník v BBC – psaní a úprava zpravodajských pořadů
- **Literární a publicistická činnost:**
 - Eseje a reportáže: *Down and Out in Paris and London* (1933), *Homage to Catalonia* (1938), *The Road to Wigan Pier* (1937)
 - Novinové a časopisecké články pro *Tribune*, *New Statesman* aj.
 - Romány: před 1984 proslul především alegorií Stalinovy diktatury *Farma zvířát* (1945)
- **Politické postoje:**
 - Demokratický socialista, odmítal jak komunismus Moskvy, tak fašismus
 - Ostrá kritika totalitních režimů a manipulace masmédií
- **Úmrtí:** 21. ledna 1950 v Londýně na tuberkulózu
- **Politické a literární zázemí**
 - Ostře kritický vůči totalitarismu (zejména Stalinův SSSR) i fašismu ve 30. až 40. letech
 - Zformován zkušenostmi z Barmy, Španělska a BBC; věřil v etické psaní jako nástroj sociální změny

Děj

Hlavním hrdinou románu je úředník, soudruh Winston Smith, který žije roku 1984 v Londýně ve fiktivní zemi Oceánii. Vládne velmi tvrdá diktatura v čele s tzv. Velkým bratrem. Oficiální ideologie se nazývá Angsoc (původně anglický socialismus, v anglickém originále knihy Ingsoc) a její ústřední hesla zní:

- Válka je mír
- Svoboda je otroctví
- Nevědomost je síla

Životní úroveň je bídná a zhoršuje se. Winston pracuje na Ministerstvu pravdy, jež se zabývá manipulováním minulosti, upravování dokumentů tak, aby byly stále platné. Winstonovou prací je upravovat stará čísla novin. Oceánie vede střídavě válku se zeměmi Eurasie a Eastasie. Pokud se změní situace, ze spojence se stal nepřítel a z nepřítele spojenec, Winston a další úředníci přepisují všechny články, které v minulosti vyšly. Velký bratr totiž nikdy nemění svá rozhodnutí, má absolutní pravdu. Podobně se přepisují předpovědi průmyslové výroby, válečného vývoje apod. Ve skutečnosti se nelze spolehnout na pravdivost ani u letopočtu.

Winston se nedokáže bránit myšlenkám na minulost. Postupně začíná pátrat, jaký byl život před nastolením diktatury Strany a domnívá se, že nebyl takový, jak jej líčí oficiální propaganda. Přemýšlí o své matce a sestře, které zmizely, když byl malý kluk. Začíná si psát deník. Dobře ale ví, že jej, stejně jako všechny ostatní členy Strany, na každém kroku i v soukromí sleduje ideopolicie pomocí všudypřítomné techniky. Myšlenky proti Straně jsou ideozločin, který se tvrdě trestá. A člověka může prozradit i pouhý výraz tváře či mluvení ze spaní. Děti jsou ve stranické organizaci vychovávány k udávání rodičů

Během děje se do Winstona zamiluje Julie. Láska sama o sobě i sexuální touha je ideozločin, proto se oba pečlivě skrývají. S Julií o samotě mimo dosah techniky může Winston mluvit svobodně. Julie je totiž také proti straně a Winston není její první láska, ani první milenec. Jsou si ale od začátku vědomi, že ideopolicie je dříve či později odhalí a zničí.

Obyvatelstvo Oceánie se rozděluje na členy Vnitřní strany (2 % obyvatel, cca 6 milionů), kteří skutečně vládnou, členy Vnější strany, kteří pracují pro stát a vykonávají jeho vůli (členem je i Winston) a proletariát, který tvoří 85 % společnosti. Proléti jsou považováni za méněcenné, žijí ve velmi chudých poměrech, stát se o ně nestará a nechává jim relativní volnost, dokud se mezi nimi neobjeví někdo, kdo by se mohl pro Stranu stát nebezpečným. Winstonovi a Julii se do rukou dostane kniha známého odpůrce režimu Emanuela Goldsteina, Teorie a praxe oligarchického kolektivismu. V ní se Winston dozvídá jak celý systém funguje, ale nedozví se proč svět vypadá právě tak. Otázka proč zůstává symbolicky nezodpovězena v celém románu.

Nakonec jsou Winston i Julie zatčeni a odvedeni do cel Ministerstva lásky. Winston při těžkém mučení prozradí vše, co ví a mnohem víc. Přeje si zemřít, ale nemá možnost. Ptá se sám sebe i svých mučitelů, co po něm Strana ještě chce. Později pochopí, že cílem vůbec není dostat z vězně informace a pak jej popraví. Strana chce úplné pokoření a obrátit myšlení o 180 stupňů. Chce po něm, aby upřímně miloval Velkého bratra a bezmezně mu věřil. To se zdá zcela nemožné. Ale surovost promyšleně kombinovaná s vlídnými domluvami a obdobími klidu nakonec vedou k cíli. Winston v okamžicích vrcholné hrůzy přestane dokonce i milovat Julii a je zcela pokořen.

Poté se vězeň překvapivě ocitá zpátky na svobodě. Ale už je jiným člověkem. Znovu je zaměstnán na Ministerstvu pravdy, a dokonce lépe placen. Ideopolicie už se o něj nezajímá a jeho by ani nenapadlo proti něčemu protestovat, byť jen v myšlenkách. Setká se i s Julií, ale i ona ho zradila a je zcela podrobená. Winston si uvědomuje, že navzdory všemu teď Velkého bratra miluje a ctí. Čtenář ale vidí, že není jisté ani to, že Velký bratr je žijící osoba. Goldstein a jeho kniha jsou promyšleným dílem Strany. Na knize se podílelo více autorů, např. i O'Brien, který Winstonovi knihu dal a na Ministerstvu lásky ho poté vyslýchal a mučil. Děj má celkem délku 7 let.

O díle

- **Hlavní postavy**
 - **Winston Smith:** Stárnoucí úředník ministerstva Pravdy, nespokojený s režimem Strany.
 - **Julia:** Mladá žena pracující v oddělení fikce ministerstva Pravdy, která s Winstonem naváže poměr a sdílí jeho odpor k režimu.
 - **Velký bratr (Big Brother):** Personifikace totalitní moci, oficiálně nikdy neprojevívší se „vládce“, jeho portrét je všudypřítomný.
 - **O'Brien:** Vysoký funkcionář Strany, kterému Winston původně důvěřuje jako spolubojovníkovi protiv režimu.
 - **Syme:** Jazykovědec pracující na novém slovníku Newspeaku, nadšený fanatik Strany.
- **Základní motivy a témata**
 - **Totalitní dohled a manipulace:** Nepřetržité sledování („dvouminutový nenávist“, telescreeny) a systematická propaganda.
 - **Kontrola jazyka a myšlení:** Newspeak jako nástroj omezování slovní zásoby a schopnosti kritického myšlení.
 - **Relativita pravdy:** „Kdo kontroluje minulost, kontroluje budoucnost; kdo kontroluje přítomnost, kontroluje minulost.“
 - **Individualita versus kolektiv:** Osamělý odpor vůči všemocné Straně, riziko psychologického i fyzického „převýchovy“.
 - **Psychická manipulace a mučení:** Proces „přeformátování“ disidenta v tajných celách ministerstva Lásky.
- **Jazyk a forma**
 - **Prostý, reportážní styl:** Srozumitelný, otevřeně informační, bez ozdobné poetiky.
 - **Neologismy a archaismy:** Newspeakové termíny („Ingsoc“, „doublethink“, „thoughtcrime“), které ilustrují, jak jazyk formuje realitu.
 - **Struktura:** Tři díly bez vnějšího členění kapitol, gradace od nespokojenosti k naději na vzpouru až k definitivnímu zhroucení vůle.
- **Historický význam a dopad**
 - **Inspirace pro politický diskurz:** Termíny „Big Brother“, „Orwellovská“, „ministerstvo Pravdy“ či „doublethink“ vstoupily do běžné řeči při popisu skutečných totalitních praktik či manipulace médií.
 - **Kritika totalitarismu:** Vznikl jako varování před všudypřítomnou byrokracií, cenzurou a masovými médii, a zůstává aktuální v debatách o sledování občanů a „fake news“.
 - **Literární odkaz:** Zařazen mezi vrcholná díla dystopické literatury spolu s Huxleyho *Brave New World* nebo Zamyatinovým *My*.